

Спілка рудих (Дойл Артур Конан)

[Конвертовано сайтом javalibre.com.ua]

Спілка рудих

Артур Конан Дойл

Якось восени минулого року, зайшовши до свого приятеля, містера Шерлока Холмса,

я застав у нього літнього джентльмена, повнотілого, з вогненно-рудим волоссям на

голові. Помітивши, що обидва вони захоплені якоюсь розмовою, я вибачився і хотів

було піти геть, але Холмс підхопився і майже силоміць зтягнув мене до кімнати.

— Як доречно, що ви прийшли, дорогий Вотсоне, — вітаючись, мовив він.

— Боюся, що я невчасно. Адже ви зайняті.

— Справді, я зайнятий. І навіть дуже.

— То, може, я почекаю в сусідній кімнаті?

— Ні, ні... Містере Вілсоне, — звернувся він до товстуна, — цей джентльмен не раз

надавав мені дружню допомогу в багатьох моїх найбільш вдалих розслідуваннях. Не

сумніваюся, що він буде вельми корисний і у вашій справі..

Товстун підвівся зі свого стільця і, вітаючись, кивнув у мій бік головою; при цьому його маленькі, заплилі жиром очиці з цікавістю поглянули на мене.

— Сідайте сюди, на канапу, — запросив Холмс, а сам опустився в крісло і, як завжди, коли про щось роздумував, склав кінчики пальців обох рук разом. — Я знаю, дорогий Вотсоне, що ви поділяєте мою любов до всього незвичайного, до всього, що порушує буденність і одноманітність нашого життя. Інакше б ви не стали з таким ентузіазмом записувати скромні мої пригоди... Хоча, як на мене, деякі з ваших розповідей подані у трохи прикрашеному вигляді.

— Зовсім ні, - заперечив я. — Ваші пригоди завжди здавалися мені надзвичайно цікавими.

— Пригадую, нещодавно, якраз перед тим, як міс Сазерленд підкинула нам свою нескладну загадку, я говорив вам, що найсміливіша фантазія нездатна уявити собі тих незвичайних і дивовижних випадків, які зустрічаються в повсякденному житті.

— А я відповів, що маю сумніви щодо правильності вашої думки.

— Втім, докторе, вам доведеться визнати мою правоту, інакше я закидаю вас безліччю дивних фактів, і ви, зрештою, змушені будете погодитися зі мною. От хоча б історія, яку мені щойно розповів містер Вілсон. Зізнаюся, за все своє життя я не чув чогось подібного. Пригадуєте, я говорив, що найбільш дивні і незвичайні злочини частіше бувають саме дрібні, а не великі, або й навіть такі, коли виникає сумнів, чи правопорушення це взагалі. З того, що мені довелося почути, я не можу певно сказати, чи є тут склад злочину, проте події неабияк зацікавлюють. Будь-ласка, містере Вілсоне, повторіть свою розповідь ще раз. Я прошу вас про це не лише тому, що мій друг, доктор Вотсон, не чув початку, але й тому, що мені самому кортить довідатися про всі подробиці. Звичайно, коли мені починають розповідати про який-небудь випадок, у моїй пам'яті зринають тисячі подібних історій. Але цього разу я змушений визнати: нічого схожого не доводилося чути.

Повнотілий клієнт не без гордощів випнув груди і дістав з кишені пальто брудну, пожмакану газету. Поки він, розклавши її на колінах і витягнувши шию, пробігав очима по стовпцях оголошень, я уважно розглядав його, намагаючись, як це робив

Шерлок Холмс, за одягом і зовнішнім виглядом угадати, хто він такий.

Проте мої спостереження не дали майже ніяких результатів. Відразу впадало в очі,

що наш відвідувач — звичайнісінький крамар, самовдоволений, повільний у думках і

в рухах. Сірі, картаті штани висіли на ньому мішкувато, не надто охайний чорний сюртук був розстебнутий, а на темному жилеті красувався квадратний шматочок якогось металу, в який через отвір посередині був пропущений масивний золотий ланцюжок. Поношений циліндр⁷⁴ і вицвіле коричневе пальто з пожмаканим оксамитовим коміром лежали, недбало кинуті, на стільці. Одним словом, хоч скільки б я не вдивлявся в цього чоловіка, але не міг побачити нічого примітного, крім вогненно-рудого волосся на голові. Та ще те, що він прикро вражений якоюсь неприємною подією.

Проникливий погляд Шерлока Холмса відразу зафіксував моє заняття, він кивнув мені головою і посміхнувся.

— Звичайно, кожному ясно, — сказав він, — що наш гість колись займався фізичною

працею, що він нюхає тютюн, що він франкмасон,⁷⁵ що він побував у Китаї і що останнім часом йому доводилося багато писати. До цих очевидних фактів я не можу

нічого більше додати.

Містер Джабез Вілсон випростався в кріслі і, не відриваючи вказівного пальця від газети, витріщився на мого приятеля.

— Яким чином, містере Холмсе, ви про все це довідалися? — спитав він. — Звідки

ви знаєте, наприклад, що я займався фізичною працею? І справді — я починав корабельним теслею.

— Ваші руки розповіли мені про це, мій дорогий сер. Ваша права рука більша від лівої. Ви працювали нею, і м'язи на ній більш розвинені.

— А що нюхаю тютюн? А франкмасонство?

— Про франкмасонство здогадатися й зовсім легко, бо ви, всупереч суворому статуту свого ордену, носите шпильку для краватки із зображенням дуги й кола.

— Он воно що! Я й забув про неї... Але як ви здогадалися, що мені доводиться багато писати?

— Про що ж інше можуть свідчити ваш заявлений до блиску правий

рукав і витерте сукно біля лівого ліктя!

— А Китай?

— Лише в Китаї могла бути витатуйована рибка, що красується на вашому правому

зап'ясті. Я вивчав татуювання, і навіть дещо писав про це. Звичай фарбувати риб'ячу луску в ніжно-рожевий колір поширений саме в Китаї. А побачивши китайську монету на ланцюжку вашого годинника, я остаточно переконався, що ви

були в Китаї.

Містер Джабез Вілсон голосно зареготав.

— Он воно що! — сказав він. — Я спершу подумав, що ви хтозна якими мудрованими

способами вгадуєте, а виявляється — це так просто.

— Я починаю думати, Вотсоне, — сказав Холмс, — що зробив помилку, пояснивши,

яким чином я дійшов своїх висновків. Як вам відомо, «*omne ignotum pro magnifico*»,⁷⁶ і моїй скромній славі загрожує катастрофа, якщо я буду такий відвертий... Ви знайшли оголошення, містере Вілсоне?

— Знайшов, — відповів той, тримаючи товстий червоний палець посередині газетного

стовпця. — Ось воно. З цього все й почалося. Прочитайте самі, сер.

Я взяв у нього газету і прочитав:

Спілка рудих

Виконуючи заповіт покійного Ієзекії Гопкінса з Лебанона, Пенсільванія (США), відкрито нову вакансію для члена Спілки. Пропонується платня — чотири фунти стерлінгів на тиждень за суто номінальну службу. Кожний чоловік з рудим волоссям

не молодший двадцяти одного року, при розумі й у добрій пам'яті, може виявитися

придатним для цієї роботи. Звертатися особисто до Дункана Росса в понеділок, об

одинадцятій годині, в контору Спілки, Фліт-стріт, Попс-корт, 7.

— Що це, в дідька, може означати? — вигукнув я, двічі прочитавши

незвичайне оголошення.

Холмс беззвучно засміявся і аж завовтузився в кріслі — вірна ознака, що він неабияк втішений.

— Як вам оголошення, га? — спитав він. — Ну, містере Вілсоне, почніть спочатку і

розкажіть нам про себе, про свою домівку і про те, яку роль відіграло це оголошення у вашому житті. А ви, докторе, запишіть, будь ласка, що це за газета і за яке число.

— «Морнінг кронікл» 27 квітня 1890 року. Рівно два місяці тому.

— Чудово. Продовжуйте, містере Вілсоне.

— Отож, як я вже говорив містеру Холмсу, — сказав Джабез Вілсон, витираючи спітнілого лоба, — у мене є невеличка позичкова каса на Кобург-сквєр, неподалік

від Сіті. Справи в мене й раніше йшли не якнайкраще, а в останні два роки взагалі — ледве зводив кінці з кінцями. Колись я тримав двох помічників, але тепер — лише одного; мені було б важко платити і йому, та він погодився працювати за половину платні, аби мати можливість як слід вивчити справу.

— Як звати цього послужливого юнака? — поцікавився Шерлок Холмс.

— Вінсент Сполдінг, і він давно вже не юнак. Важко сказати, скільки йому років. Кмітливішого помічника мені не знайти. Я чудово розумію, що він міг би влаштуватися і в іншому місці, де заробляв би вдвічі більше. Але, зрештою, як він задоволений, то нащо наводити його на такі думки, що завдадуть шкоди моїм інтересам?

— Справді, нащо? Вам просто пощастило: у вас працює помічник, якому ви платите

набагато менше, ніж платять за таку ж роботу інші. Не часто зустрінеш у наш час безкорисливих службовців. Що не кажіть, цей ваш помічник, мабуть, ще цікавіший, ніж саме оголошення.

— Мушу сказати, в нього є й свої вади, — продовжував містер Вілсон. — Я ще ніколи не зустрічав людини, яка так захоплювалася б фотографією. Клацає апаратом, коли потрібно працювати, а потім ховається в підвал, наче кролик у нору, і проявляє пластинки. Це його основна вада. А втім, він гарний працівник, і мені нічим йому дорікнути.

— Він і тепер служить у вас?

— Так, сер. Він і чотирнадцяти річна дівчина, що куховарить, як уміє, та підмітає в кімнатах. Більше нікого нема, бо я вдівець, і до того ж бездітний. Ми всі троє живемо дуже скромно, сер. Дах над головою маємо, борги сплачуємо — що

нам ще треба? Але це оголошення вибило нас із колії. Сьогодні минуло рівно вісім

тижнів з того дня, коли Сполдінг зайшов у контору з цією газетою в руці і

сказав:

— Містере Вілсоне, а все-таки шкода, що Господь не створив мене рудим.

— Чому? — спитав я.

— А ось, гляньте, — відказав він, — відкрилася нова вакансія в Спілці рудих. Той, хто її посяде, матиме непоганий заробіток. Там, схоже, вакансій більше, ніж кандидатів, і керівництво сушить собі голову, не знаючи, що робити з грішми. Якби волосся моє змінило колір, нізащо не упустив би це вигідне містечко.

— А що це за Спілка рудих? — спитав я. — Річ у тім, містере Холмсе, що я великий домосід, отож не шукаю клієнтів — вони самі приходять, через що іноді тижнями не переступаю власного порога. Відтак мало знаю, що відбувається у світі, і завжди радий послухати новини...

— Невже ви ніколи не чули про Спілку рудих? — здивовано спитав Сполдінг у мене.

— Ніколи.

— Дивно, адже ви — один із тих, хто має право посісти цю вакансію.

— А що я з цього матиму?

— Двісті фунтів на рік, не більше, але ж і робота — так, дрібничка, і не заважає займатися іншими справами.

Ясна річ, я нашорошив вуха, адже моє підприємство останнім часом давало мені зовсім мало доходу і зайві двісті фунтів на рік були б дуже до речі.

— Розкажіть усе, що ви знаєте про цю Спілку, — попросив я.

— Як ви самі бачите, — відповів Сполдінг, показуючи мені оголошення, — Спілка рудих має вакантне місце, а ось і адреса, куди ви можете звернутися за подробицями. Наскільки мені відомо, Спілку заснував американський мільйонер Іезекія Гопкінс, великий дивак. Він сам був геть рудий і сприяв усім рудим на світі. По собі він залишив величезну суму грошей і заповіт, згідно з яким спадкоємці повинні на відсотки з неї підшукувати теплі містечка для тих, у кого руде волосся. Що не кажіть, платять непогано, а роботи майже ніякої.

— Але ж рудих людей мільйони, — сказав я, — і кожний напевне захоче посісти вакантне місце.

— Не так і багато, як вам здається, — відповів він. — В оголошенні, як бачите, йдеться лише про лондонців, і лише про дорослих. Цей американець народився в

Лондоні, прожив тут свої юнацькі роки і хотів залишити в рідному місті по собі добру пам'ять. Окрім того, я чув, до Спілки рудих нічого потикатися тим, у кого волосся хоч і руде, але дуже світле або дуже темне, — колір має бути лише яскраво-сліпучий, вогненно-рудий. Якщо ви хочете скористатися з цієї пропозиції, містере Вілсоне, пройдіться до контори Спілки рудих. Утім, чи варто відволікатися від основного заняття заради кількох сотень фунтів?..

Як ви самі можете бачити, джентльмени, волосся в мене яскраво-руде, такого багатого відтінку, що коли б дійшло до змагання рудих, я, очевидно, мав би непогані шанси. Вінсент Сполдінг, як людина добре обізнана, міг, виявитися корисним у цій справі, тому я звелів зачинити віконниці на весь день і попросив його супроводжувати мене. Він зрадив, що на сьогодні з роботою покінчено, і ми, замкнувши контору, вирушили за адресою, вказаною в оголошенні.

Такого видовища, містере Холмсе, мені більше ніколи не доведеться побачити! З півночі й півдня, сходу й заходу в Сіті кинулися всі, у кого волосся мало хоч найменший відтінок рудого кольору. Фліт-стріт була запруджена рудими, а Попс-корт схожий був на візок рознощика апельсинів. Ніколи б не подумав, що в Англії стільки рудих, якби не це оголошення! Яких тільки відтінків рудого тут не було: солом'яний, жовтогарячий, цегельний, лимонний, як шерсть ірландських

сетерів, колір жовчі, глини. Щоправда, Сполдінг зауважив: справді живий, яскравий, вогненний колір був у небагатьох. Від видовища сили-силеної люду мене

охопив розпач і я вирішив відмовитися від свого наміру, але Сполдінг про це не хотів навіть чути. Не знаю, як це йому вдавалося, але він проштовхувався крізь натовп з такою впертістю, що невдовзі ми опинилися біля сходів, що вели в контору. Сходами рухався подвійний людський потік: одні піднімалися, сповнені рожевих надій, інші розчаровано спускались. Ми протиснулися наперед і незабаром

були вже в конторі...

— Предивна історія! — зауважив Холмс, коли його клієнт замовк, щоб освіжити свою

пам'ять понюхом тютюну. — Будь ласка, продовжуйте.

— У конторі не було нічого, крім пари дерев'яних стільців і простого соснового столу, за яким сидів маленький чоловічок, ще рудіший, ніж я. Він перемовлявся кількома словами з кожним із претендентів і в кожному знаходив ту чи іншу ваду. Очевидно, посісти вакантне місце було не так-то легко. Втім, коли настала наша черга, маленький чоловічок став набагато люб'язнішим, і тільки-но ми ввійшли, він замкнув двері, щоб поговорити з нами без сторонніх.

— Це містер Джабез Вілсон, — сказав мій помічник. — Він хотів би посісти вакансію в Спілці.

- І він цілком гідний цього, оскільки відповідає всім вимогам, — відповів чоловічок. — Давно не випадало мені бачити такого прекрасного волосся!

Він відступив на крок, схилив голову набік і вдивлявся в моє волосся так довго, що мені зробилося ніяково. Потім кинувся раптом вперед, схопив мене за руку і гаряче привітав з удачею.

— Було б злочином вагатися, — сказав він. — Але, сподіваюся, ви мені вибачите, якщо я вживу деяких застережних заходів.

І він, обома руками вчепившись в моє волосся, смикнув так боляче, що я аж скрикнув.

— У вас на очах виступили сльози, — сказав він, відпустивши мене. — Отже, усе гаразд. Вибачте мені, але доводиться бути обережним, бо нас двічі обдурили за допомогою перук і один раз — вдавшись до фарби. Я міг би розповісти вам про таких пройдисвітів, що вселили б у вас відразу до всіх людей.

Він підійшов до вікна і голосно крикнув у натовп, що вакансію зайнято. Звідти долинув стогін розчарування, люди почали розходитися хто куди, і невдовзі не залишилося жодного рудого, крім мене і службовця Спілки.

— Мене звуть містер Дункан Росс, — відрекомендувався він, — і я теж одержую пенсію з фонду, що його залишив наш великодушний благодійник. Ви одружені, містере Вілсонс? У вас є родина?

Я відповів, що ні, і помітив, як при цьому спохмурніло його обличчя. — Гм... Це неабияка перешкода! Жаль, що ви неодружені. Фонд створено не лише для підтримки

рудих, але й для того, щоб сприяти зростанню їх кількості. Як прикро, що ви холостяк!

Мушу сказати, містере Холмсе, що при цих словах я засмутився, бо подумав, що мене не візьмуть. Але містер Росс, поміркувавши кілька хвилин, заявив, що все владнає.

— Заради когось іншого ми не стали б відступати від правил, але людині з таким волоссям можна піти назустріч. Коли ви зможете стати до виконання ваших обов'язків?

— Точно, не знаю, адже в мене своє діло... — завагався я.

— Не варто турбуватися, містере Вілсонс! — вигукнув Вінсент Спілдінг. — З роботою я впораюся і сам.

— В який час я буду зайнятий у вас?

— З десятої до другої дня.

Оскільки в позичкових касах головна робота припадає на вечірні години, особливо

по четвергах і п'ятницях, напередодні получки, то я вирішив, містере Холмсе, що непогано б заробити трохи в ранковий час. Та й помічник у мене — людина надійна

і цілком може мене замінити.

— Час мене влаштовує, - сказав я. — А яка платня?

— Чотири фунти на тиждень.

- І що маю робити?

— Робота суто номінальна.

— Що ви називаєте суто номінальною роботою?

— Ви повинні бути в нашій конторі або, принаймні, в будинку весь робочий час.

Відлучатися не можна, бо втратите місце. Заповідач особливо наполягав на точному

виконанні цього пункту. Якщо хоча б раз підете з контори в зазначені години, вважатиметься, що ви не виконали наших умов.

— Якщо йдеться всього лише про чотири години на добу, то мені і не спаде на думку піти з контори, — запевнив я.

— Майте це на увазі, - повторив містер Дункан Росс. — Бо ніякі хвороби, ніякі справи не можуть бути для вас виправданням. Ви мусите постійно сидіти в конторі або втратите службу.

— А що ж я робитиму?

— Вам доведеться переписувати «Британську енциклопедію!». Перший том — у цій

шафі. Чорнило, пера, звичайний і промокальний папір ви дістанете самі, а ми надаємо лише стіл і стілець. Чи не могли б ви стати до роботи вже завтра?

— Звичайно, можу, — відповів я.

— Тоді на все добре, містере Джабезе Вілсоне. І дозвольте ще раз привітати вас з

отриманням такого гарного місця.

Він уклонився. Я вийшов із кімнати і пішов додому разом з помічником, страшенно радіючи несподіваній удачі. Ця історія весь день не йшла мені з голови, але під вечір я трохи занепав духом, бо майже переконав себе, що все це — справжнісіньке

шахрайство, хоча й не міг здогадатися, в чому криється суть. Здавалося майже неймовірним, що хтось залишив такий заповіт і що мені платитимуть такі гроші за переписування «Британської енциклопедії». Вінсент Сполдінг старався підбадьорити

мене, але, вкладаючись спати, я твердо вирішив відмовитися від цього заміру.

Проте вранці мені спало на думку: а чом би й не сходити туди? Купивши на пенні чорнила, прихопивши гусяче перо та сім великих аркушів паперу, я подався на Попс-корт. На мій подив, там усе було добре. Я дуже зрадив. Стіл був приготовлений для роботи, і містер. Дункан Росс уже чекав мене. Він звелів мені почати з літери «А», а сам вийшов. Проте час від часу він заходив, щоб упевнитися, що я працюю. О другій годині дня він попрощався зі мною, похваливши

за те, що я встиг так багато переписати, і замкнув двері контори.

Так тривало день у день, містере Холмсе. У суботу містер Росс поклав переді мною

на стіл чотири золотих соверени⁷⁷ — плату за тиждень.

Минув другий тиждень, потім третій. Щоранку я приходив туди рівно о десятій і

йшов додому рівно о другій. З часом містер Дункан Росс почав заходити в контору все рідше і рідше, а потім і зовсім перестав навідуватися. Проте я, зрозуміло, не наслідювався залишити роботу навіть на хвилинку, адже він міг прийти в будь-який момент, а мені не хотілося втрачати таке вигідне місце.

Так минуло вісім тижнів; я переписав статті про абатів, артилерію, архітектуру, Аттику і сподівався незабаром розпочати літеру «В». Я добряче витратився на папір, і списані мною аркуші ледве вміщалися на полиці. Аж раптом усе закінчилося.

— Закінчилося?

— Так, сер. Сьогодні вранці. Я прийшов на роботу, як завжди, на десяту годину, але двері виявилися замкнуті, а на них був прибитий аркуш щільного паперу. Ось, погляньте самі.

Він простягнув нам цей аркуш. Там було написано:

Спілку рудих розпущено

9 жовтня 1890 року

Ми з Шерлоком Холмсом довго розглядали цю коротеньку записку, потім перевели

погляд на сумне обличчя Джабеза Вілсона. Смішний бік події заступив від нас усе інше, і ми розреготалися.

— Не бачу нічого смішного! — ображено вибухнув наш клієнт, підхопившись із

крісла і почервонівши до коренів свого вогненного волосся.

Якщо замість того, щоб допомогти, ви збираєтеся сміятися з мене, я звернуся до когось іншого!

— Ні, ні! — вигукнув Холмс, знову саджаючи його в крісло. — Мені нізащо не хотілося б відмовлятися від вашої справи. Вона надихає мене своєю новизною. До

того ж, погодьтеся, в ній є щось кумедне... То що ж ви зробили, побачивши цю записку на дверях?

— Я був вражений, сер. Я не знав, що мені робити. Відтак обійшов сусідні контори, але там ніхто нічого не знав. Нарешті, я подався до хазяїна будинку — він жив на нижньому поверсі — і спитав, куди поділася Спілка рудих. Він відповів, що ніколи навіть не чув про таку організацію. Тоді я поцікавився, чи не знає він містера Дункана Росса. На що той сказав, що вперше чує це ім'я.

— Я маю на увазі джентльмена, що знімав у вас квартиру номер чотири, — уточнив я.

— Рудого?

— Так.

— Але ж його звати Вільям Морріс! Він стряпчий, знімав у мене приміщення тимчасово, поки не підшукав ліпшого. Він учора виїхав. — А де його можна знайти?

— У новій конторі. Він, здається, залишив свою адресу, ось: Кінг-Едуард-стріт, 17, біля собору святого Павла.

Я вирушив за цією адресою, містере Холмсе, але там виявилася протезна майстерня,

і ніхто й гадки не мав ані про містера Вільяма Морріса, ані про містера Дункана

Росса.

- І що ж далі? — спитав Холмс.

— Я повернувся додому на Сакс-Кобург-сквер і порадився зі своїм помічником. Але

він нічим не міг зарадити. Треба, сказав, почекати, можливо, мені повідомлять що-небудь поштою. Але мене це ніяк не влаштовує, містере Холмсе. Я не хочу здаватися без бою. Я чув, що ви даєте поради бідним людям, які потрапили в скруту, ось тому й прийшов саме до вас.

- І правильно зробили, — сказав Холмс. — Предивний у вас випадок, і я щасливий,

що маю можливість ним зайнятися. З того, що ви розповіли, я роблю висновок, що

справа ця набагато серйозніша, ніж може здатися на перший погляд.

— Звичайно, серйозніша! — сказав містер Джабез Вілсон. — Адже я втратив чотири

фунти на тиждень.

— Ну, особисто вам навряд чи варто скаржитися на цю незвичайну Спілку, — сказав

Холмс. — Навпаки, ви заробили тридцять фунтів, не кажучи вже про здобуті глибокі

знання про предмети, що починаються на літеру «А». Отож, по суті, ви нічого не втратили.

— Не заперечую, сер, усе це так. Але мені все ж хотілося б розшукати їх, дізнатися, хто вони й навіщо, втнули зі мною такий жарт, якщо тільки це жарт.

Справді, забавка обійшлася їм дорогоувато: вони заплатили за неї тридцять два фунти.

— Ми спробуємо все з'ясувати. Але спершу дозвольте мені задати вам кілька питань, містере Вілсоне. Чи давно служить у вас цей помічник... ну, той, що показав вам оголошення?

— На той час він прослужив у мене майже місяць.

— Де ви знайшли його?

— Він прийшов за оголошенням, яке я дав у газеті.

— Він один відгукнувся на ваше оголошення?

— Ні, чоловік десять.

— Чому ви взяли саме його?

— Бо він моторний і заправив небагато.

— Вас спокусила можливість платити йому половину платні?

— Так.

— Який він із себе, цей Вінсент Сполдінг?

— Маленький, кремезний, дуже жвавий, на обличчі ні волосинки, хоча йому під тридцять. На лобі в нього біла пляма — опікся кислотою. Холмс випрямився. Він був дуже схвильований.

— Я так і думав! — сказав він. — А ви не помітили в нього у вухах дірочок для серг?

— Помітив, сер. Він пояснив, що вуха йому проколола якась циганка, коли він був ще дитиною.

— Гм! — промовив Холмс, відкинувшись па спинку крісла в глибокій задумі. — Він і досі у вас?

— Так, сер, я тільки що бачив його.

— Він добре справлявся зі справами, коли вас не було в конторі?

— Не можу поскаржитись, сер. Втім, зранку у позичковій касі роботи небагато.

— Чудово, містере Вілсоне. За день або два я матиму задоволення дещо повідомити

вам. Сьогодні субота... Сподіваюся, в понеділок ми про все будемо знати.

— Ну, Вотсоне, — сказав Холмс, коли наш відвідувач пішов, — що ви про все це думаєте?

— Нічого не думаю, — щиро зізнався я. — Як на мене, то справа дуже темна.

— Загальне правило таке, — сказав Холмс, — чим дивніший випадок, тим менше в

ньому таємничого. Саме банальні, безбарвні злочини розгадати буває найважче, так

само, як розшукати в натовпі людину, нічим не примітну з вигляду. Але зараз я не можу зволікати.

— Що ви збираєтеся робити? — спитав я.

— Курити, — відповів він. — Це завдання саме на три люльки. Тільки прошу вас хвилин п'ятдесят ні про що не розмовляти зі мною.

Він скоцюрбився в кріслі, підтягши худі коліна до свого яструбиного носа, і довго сидів у такій позі, заплющивши очі і виставивши вперед чорну глиняну люльку, схожу на дзьоб якогось дивного птаха. Я вже був подумав, що він заснув, та й собі закуняв, коли раптом він підхопився, мов людина, що прийняла тверде рішення, і поклав люльку на камін.

— Сьогодні в Сент-Джеймс-Холлі грає Сарасате, — сказав він. — Що ви думаєте про

це, Вотсоне? Можуть ваші пацієнти обійтися без вас кілька годин?

— Сьогодні я вільний. Взагалі моя практика забирає в мене не дуже багато часу.

— Тоді надягайте капелюха й ходімо. Мені потрібно в Сіті, а по дорозі де-небудь перекусимо. У програмі концерту багато німецької музики, мені вона подобається більше, ніж французька чи італійська. Німецька музика сповнена глибоких думок, а

мені якраз необхідно про дещо поміркувати.

Ми доїхали підземкою до Олдерсгета, а потім пішки пройшли до Сакс-Кобург-сквер,

де сталися події, про які нам розповідали вранці.

Сакс-Кобург-сквер — маленький сонний майданчик з нікчемними потугами на аристократичний стиль. Чотири ряди бруднуватих двоповерхових цегельних будинків

виходили вікнами на крихтний садок, де в густій траві кілька прив'ялих лаврових кущів у тяжкій боротьбі змагалися з насиченим кіптявою повітрям. Три позолочених

кулі і коричнева вивіска з написом «Джабез Вілсон», виведена білими літерами на

розі одного з будинків, указували, що саме тут і знаходиться контора нашого рудого клієнта.

Шерлок Холмс зупинився перед дверима і, схиливши голову набік, уп'явся в неї очима, що яскраво блиснули з-під примружених повік. Потім повільно пройшовся вулицею, уважно вдивляючись у будинки. Перед позичковою касою він разів зо три

щосили вдарив своєю тростиною по брукувці, затим підійшов до дверей і постукав. Двері відразу ж відчинив жвавий, чисто виголений молодик і запросив нас увійти.

— Дякую, — сказав Холмс. — Я хотів тільки спитати, як пройти звідси на Стренд.

— Третій поворот праворуч, четвертий ліворуч, — швидко відповів помічник містера

Вілсона і зачинив двері.

— Спритний малий! — зауважив Холмс, коли ми знову крокували вулицею. — Щодо

спритності, то він, на мою думку, посідає четверте місце в Лондоні, а щодо хоробрості, мабуть, навіть третє. Я про нього дещо знаю.

— Очевидно, — сказав я, — помічник містера Вілсона відіграє якусь роль у цій Спілці рудих. Я певен, що ви спитали в нього дорогу тільки для того, щоб подивитися на нього.

— Не на нього.

— А на що ж?

— На його коліна.

- І що ви побачили?

— Те, що й очікував.

— А навіщо ви стукали по бруківці?

— Любий докторе, зараз треба спостерігати, а не розмовляти. Ми розвідники у ворожому таборі. Нам вдалося дещо дізнатися про Сакс-Кобург-сквер. Тепер обстежимо вулиці, що прилягають до неї з іншого боку.

Різниця між Сакс-Кобург-сквер і тим, що ми побачили, коли завернули за ріг, була настільки ж різною, як різниця між картиною та її зворотним боком. За рогом тяглася одна з головних артерій міста, що з'єднує Сіті з північчю і заходом. Ця велика вулиця була вся забита екіпажами, що рухалися двома зустрічними потоками,

а тротуари чорніли юрбами пішоходів, які поспішали у своїх справах. Дивлячись на

ряди розкішних магазинів і чудових контор, важко було уявити собі, що за цими самими будинками знаходиться вбогий, безлюдний майдан.

— Дайте мені роздивитися, — сказав Холмс, зупинившись на розі й уважно розглядаючи один за одним будинки. — Я хочу запам'ятати, в якому порядку розташовані будинки. Вивчення Лондона — моя пристрасть... Так, спочатку тютюновий

магазин Мортімера, потім газетна крамничка, тоді кобурзьке відділення міського і

приміського банків, за ними вегетаріанський ресторан, далі каретне депо

Мак-Фарлейна. А там уже наступний квартал... Ну, докторе, ми свою роботу закінчили! Тепер можемо трохи й розважитися: бутерброд, чашка кави — і до країни

скрипок, де все — насолода, ніжність і гармонія, де немає рудих клієнтів, що досаджають нам своїми головоломками.

Мій друг мав пристрасть до музики і був не лише дуже добрим виконавцем, але й

неабияким композитором. Увесь вечір просидів він у кріслі. цілком щасливий, злегка рухаючи довгими тонкими пальцями в такт музиці; його лагідне усміхнене обличчя, його вологі, затуманені очі нічим не нагадували про Холмса-сищика, про хитромудрого, безжалісного Холмса, готового будь-якої хвилини переслідувати порушників закону. Дивний характер цієї людини складався з двох начал. Мені часто спадало на думку, що його приголомшлива проникливість народилася в боротьбі з поетичною замисленістю — це й було основною рисою вдачі цієї людини.

Він постійно переходив від цілковитої розслабленості до надзвичайної енергії, і я добре знав, що він ніколи не буває більш твердим, ніж тоді, коли з бездумним спокоєм віддається своїм імпровізаціям і нотам. Але раптом мисливська пристрасть

охоплювала його, властива йому блискуча сила мислення зростала до рівня інтуїції, і люди, незнайомі з його методом, починали думати, що перед ними не людина, а якась над природна істота. Спостерігаючи за ним па концерті в Сент-Джеймс-Холлі, я бачив, як він увесь захоплений музикою, і зрозумів, що тим,

за ким він полює, доведеться скрутно.

— Ви, докторе, збираєтеся, звичайно, додому? — спитав він, коли концерт скінчився.

— Звісно, додому.

— А в мене є ще одна справа, вона забере в мене години три-чотири. Ця подія на

Кобург-сквері — серйозна штука.

— Серйозна?

— Там готується великий злочин. Правда, у мене є підстави думати, що ми встигнемо перешкодити йому. Але все ускладнюється через те, що сьогодні субота.

До речі, увечері мені може знадобитися ваша допомога.

— Коли саме?

— Годині о десятій, не раніше.

— Рівно о десятій я буду на Бейкер-стріт.

— От і добре. Майте на увазі, докторе, справа небезпечна. Тож покладіть у кишеню

свій армійський револьвер.

Він помахав мені рукою, рвучко повернувся і миттєво зник у натовпі.

Я не вважаю себе дурнішим: за інших, але, коли я маю справу із Шерлоком Холмсом,

мене гнітить важке усвідомлення власної тупості. Адже я чув те саме, що й він, бачив те саме, що й він, але він знає, мабуть, не тільки, що трапилося, але й

те, що має трапитися, тоді як мені все це, як і раніше, здавалося справою незрозумілою і безглуздою.

По дорозі додому в Кенсінгтон я знову пригадав і всю незвичайну розповідь рудого

переписувача «Британської енциклопедії», і наші відвідини Сакс-Кобург-сквер, і лиховісні слова, сказані мені Холмсом на прощання. Для чого ця нічна експедиція, і чому я повинен прийти озброєним? Куди ми поїдемо і що там робитимемо? Холмс,

щоправда, натякнув; що помічник власника позичкової каси — небезпечна людина,

здатна на великі злочини. Хоч як я не намагався розгадати ці загадки, нічого в мене не вийшло, і я вирішив почекати ночі, яка мала мені все прояснити.

Була чверть на десяту, коли я вийшов з дому і, проминувши Гайдпарк і Оксфорд-стріт, опинився на Бейкер-стріт. Біля під'їзду стояли два кеби.⁷⁸

Зайшовши до передпокою, я почув нагорі голоси. Я застав у Холмса двох чоловіків,

з якими він жваво розмовляв. Одного з них я знав це був Пітер Джонс, агент поліції; другий був довготелесий, худий, похмурий чолов'яга у сяючому циліндрі і бездоганному фракці.

— От ми й зібралися! — сказав Холмс, застібаючи свою темно-горіхову куртку і беручи з полочки мисливський хлист із важкою рукояткою. Вотсоне, ви, здається, знайомі з містером Джонсоном зі Скотленд-Ярду? Дозвольте представити вас містеру

Мерріуезеру. Містер Мерріуезер візьме участь у нашій нічній пригоді.

— Як бачите, докторе, ми з містером Холмсом знову полюємо разом, — сказав Джонс

зі звичайним своїм поважним і поблажливим виглядом. — Ніхто так блискуче не починає полювання, як він. Але для того, щоб зацькувати звіра, йому потрібна допомога старого гончого пса.

— Боюся, що ми підстрелимо не звіра, а качку, — похмуро сказав містер Мерріуезер.

— Можете покластися на містера Холмса, сер, — поблажливо промовив агент поліції.

— У нього власна методика, яка, дозволю собі зауважити, хоча й дещо абстрактна і фантастична, а проте дає непогані результати. Потрібно визнати, що бували випадки, як, наприклад, у справі про вбивство Шолто та історії з коштовностями Агри, коли він виявлявся правий, а поліція помилялася.

— Ну, якщо так ви говорите, містере Джонсе, значить, так воно і є, шанобливо вимовив незнайомець. — І все ж мені шкода, що сьогодні доведеться обійтися без звичайного робера.⁷⁹ Це перший суботній вечір за двадцять сім років, коли я не гратиму в карти.

— Сьогоднішня ставка значно більша, ніж у ваших картярських іграх, — сказав Шерлок Холмс, — та й сама гра більш захоплююча. Ставка, містере Мерріуезере, дорівнює тридцятьом тисячам фунтів стерлінгів. А ваша ставка, Джонсе, — це людина, яку ви давно хочете схопити.

— Так, Джон Клей, убивця, злодій, зломщик, фальшивомонетник, — сказав Джонс. —

Він ще молодий, містере Мерріуезере, але вже неперевершений злочинець; ні на кого іншого в Лондоні я не надів би наручників з більшою охотою, як на нього. Виняткова особистість цей юний Джон Клей. Його дід був герцог, сам він учився в

Ітоні і в Оксфорді. Мозок його такий же вправний, як і його пальці, і хоча ми на кожному кроці натрапляємо на його слід, він і досі невловимий. Цього тижня він здійснює крадіжку зі зломом у Шотландії, а наступного — збирає гроші на будівництво дитячого притулку в Корнуеллі. Я ганяюся за ним уже кілька років, а ще ні разу не бачив його.

— Сьогодні вночі я матиму задоволення представити його вам. Мені теж доводилося

разів зо два спостерігати подвиги містера Джона Клея, і я цілком згодний з вами, що це неперевершений злодій у нашій країні...

Проте вже одинадцята година, і нам час рушати. Ви вдвох сідайте в перший кеб,
а
ми з Вотсоном поїдемо слідом.

Шерлок Холмс під час нашої тривалої поїздки був не занадто товариський: він сидів, відкинувшись, і насвистував мелодії, що чув сьогодні на концерті. Ми довго їхали нескінченним лабіринтом освітлених газовими ліхтарями вулиць, поки нарешті дісталися до Фаррінгтон-стріт.

— Тепер уже близько, — сказав мій приятель. — Цей Меррієзср директор банку й особисто зацікавлений у цій справі. Джонс теж нам придасться. Він славний малий, хоча нічого не розуміє в своїй професії. Утім, у нього є одне безперечне достоїнство: він відважний, як бульдог, і прилипливий, як рак. Якщо вже схопить кого-небудь своєю клешнею, то не випустить... Ну, от ми і приїхали, вони вже тут.

Ми зупинилися на тій же багатолюдній вулиці, що й уранці. Розплатившись з візниками і йдучи за містером Меррієзером, ми ввійшли в якийсь вузький коридор і прошмигнули в бічні дверцята, які він відчинив для нас. Там був інший коридор, дуже короткий, що закінчувався масивними залізними дверима. Відчинивши їх, ми спустилися кам'яними гвинтовими сходами і опинилися ще перед одними дверима, не менш міцними. Містер Меррієзер зупинився, засвітив ліхтар і повів нас темним, пропахлим землею коридором. Проминувши ще одні двері, ми дісталися до великого підвалу, заставленого якимись важкими ящиками.

— Згори дістатися сюди не так-то й легко, — зауважив Холмс, піднявши ліхтар і оглянувши стелю.

— Знизу теж, — сказав містер Меррієзер, стукнувши тростиною по одній з плит,

якими була викладена підлога. — Хай йому біс, звук такий, начебто там порожнеча!

— вигукнув він здивовано.

— Прошу вас не шуміти, — сердито мовив Холмс. — Будьте ласкаві, присядьте на

який-небудь ящик і не заважайте.

Поважний містер Меррієзер з ображеним виглядом усівся на ящик, а Холмс опустився на коліна і за допомогою ліхтаря та лупи заходився вивчати щілини між плитами. За кілька секунд, очевидно, вдоволений результатами свого дослідження, він підвівся і сховав лупу в кишеню.

— У нас попереду щонайменше година, — зауважив він. — Вони навряд чи візьмуться

до діла раніше, ніж шановний лихвар засне. Отоді вони не стануть гаяти ні хвилини, бо чим раніше вони впораються, тим більше часу в них залишиться, щоб накивати п'ятами... Ми перебуваємо, докторе, — як ви, без сумніву, вже здогадалися, — у сховищі міського відділення одного з найбагатших лондонських банків. Містер Меррієзер — голова правління цього банку; він пояснить нам, чому

найзухваліші злочинці саме в цій порі мають таку цікавість до цього сховища.

— Ми зберігаємо тут наше французьке золото, — пошепки сказав директор. — Нас уже

кілька разів попереджали, що буде зроблена спроба викрасти його.

— Ваше французьке золото?

Так. Кілька місяців тому нам знадобилися оборотні кошти, і ми позичили тридцять тисяч наполеондорів⁸⁰ у Французького банку. Згодом необхідність в них відпала, і

стало відомо, що ми навіть не розпаковували грошей, і вони все ще лежать тут.
У

ящику, на якому я сиджу, — дві тисячі наполеондорів, вони перекладені аркушами

фольги. Рідко трапляється, щоб в одному відділенні зберігалось стільки золота, і директори, звичайно ж, турбуються.

— Для цього є всі підстави і в нас, — зауважив Холмс. — Ну, настав час підготуватися. Я думаю, що протягом найближчої години все скінчиться. Доведеться, містере Мерріуезер, прикрити цей ліхтар чим-небудь темним...

- І сидіти в темряві?

— Боюся, що так. Я захопив колоду карт, і оскільки нас тут четверо, ми могли б зіграти в робер. Але бачу, що ворог підготувався не на жарт, тому залишити світло було б ризиковано. Нам потрібно зайняти свої місця. Вони люди зухвалі, і, хоча ми заскочимо їх зненацька, можуть заподіяти нам чимало неприємностей, якщо

ми не будемо обережні. Я стану за цим ящиком, а ви сховайтеся за тими. Коли я спрямую на грабіжників світло, хапайте їх. Якщо ж почнуть стріляти, Вотсоне, стріляйте в них без вагань.

Я зарядив револьвер і поклав його на кришку дерев'яного ящика, а сам причаївся за ним. Холмс зачинив дверцята ліхтаря, і ми опинилися в суцільній темряві.

Правда, запах нагрітого металу нагадував, що ліхтар непогашений і що світло може

спалахнути в будь-яку мить. Нерви мої були напружені до краю, мене гнітили пільма і холодна вогкість підземелля.

— Для відступу в них тільки один шлях — назад, через будинок, на Сакс-Кобург-сквер, — прошепотів Холмс. — Сподіваюся, Джонсе, ви зробили те, про що я вас просив?

— Біля парадного входу інспектор і два полісмени.

— Отже, ми заткнули всі дірки. Тепер залишається тільки мовчати й чекати.

Як повільно плинув час! Пізніше я з'ясував, що минула всього лиш година з чвертю, але тоді мені здавалося, що ніч уже кінчається і нагорі розвиднюється. Я боявся поворухнутися, хоча ноги в мене затерпли і нили від болю, нерви були напружені, а слух так загострився, що я відрізняв глибоке, приглушене сопіння важкотілого Джонса від легкого, з присвистом дихання директора банку.

Раптом я помітив мерехтіння світла. Спочатку це була слабка цятка. Незабаром вона перетворилася на жовту смужку. Потім у підлозі нечутно утворилася щілина і в середині освітленого простору з'явилася рука біла, майже жіноча, яка ніби намагалася щось намацати. З хвилину ця рука, ворущачи пальцями, стирчала з підлоги. Потім вона так само раптово зникла, і знову все потонуло в півночі; лише через вузьку щілину між плитами пробивалося слабке світло.

Але за мить одна із широких білих плит з різким скрипом перевернулася, і відкрився квадратний отвір, з якого полилося світло ліхтаря. Звідти визирнуло чисто виголене юне обличчя; невідомий пильно озирнувся довкола, потім, спершись обома руками на краї отвору, став підтягуватися; спочатку показалися плечі, потім тулуб, ось він уже заніс коліно на підлогу. За якусь секунду незнайомиць стояв у повний зріст і допомагав залізити своєму товаришу, такому ж маленькому і гнучкому, з блідим обличчям і яскраво-рудою чуприною.

— Все гаразд, — прошепотів він. — Зубило й мішки в тебе?. А, чорт!.. Стрибай, Арчі. стрибай. Я за тебе постою.

Шерлок Холмс вискочив зі свого укриття і схопив його за комір. Другий злодій прошмигнув у нору; Джонс намагався його затримати, але, видно, безуспішно — я почув, як затріщала матерія. Зблиснуло дуло револьвера, але Холмс мисливським хлестом вдарив супротивника по руці, і револьвер з брязкотом упав на кам'яну підлогу.

— Даремно стараєтеся, Джонс Клею, — чемно сказав Холмс. — Ви попалися.

— Бачу, — відповів той зовсім спокійно. — Але приятелю моєму вдалося втекти, вам

дісталася тільки пола його піджака.

— Троє чоловіків чекають його біля виходу, — сказав Холмс.

— Ах, он як? Чисто спрацьовано! Вітаю вас.

— А я — вас. Ваша вигадка з рудими цілком оригінальна і вдала.

— Зараз побачите свого приятеля, — сказав Джонс. — Спритно ж він пірнає в нори,

не те що я. А тепер дайте я надіну на вас наручники.

— Заберіть свої брудні руки, будь ласка! Не чіпайте мене! — сказав йому наш бранець після того, як йому наділи наручники. — Вам, можливо, невідомо, що в мені тече королівська кров. Отож, прошу називати мене «сер» і говорити — «будь ласка».

— Гарзд, — сказав Джонс, посміхаючись. — Будьте такі ласкаві, сер, піднятісь нагору і сісти в кеб, що відвезе вашу світлість у поліцію.

— Оце вже краще, — спокійно сказав Джон Клей. Поважно кивнувши нам головою, він

безтурботно пішов собі під охороною сищика.

— Містере Холмсе, — сказав Мерріуезер, виводячи нас зі сховища, я навіть не знаю, як наш банк міг би віддячити вам за цю послугу. Адже вам удалося запобігти одному з найбільших, про які тільки мені відомо, пограбувань банку.

— У мене були свої власні рахунки з містером Джоном Клеєм, відповів Холмс. — На

сьогоднішню справу я справді трохи витратився, і банк, сподіваюся, відшкодує мені. А що стосується решти, то я вже винагороджений тим, що спізнав єдину в своєму роді пригоду і почув дивовижну розповідь про Спілку рудих...

— Як бачите, Вотсоне, — почав Шерлок Холмс, коли ми сиділи вранці на Бейкер-стріт за склянкою віскі з содовою, — від самого початку було ясно, що єдина мета цього фантастичного оголошення про Спілку рудих і переписування «Британської енциклопедії» — щодня усувати на кілька годин з дому не надто розумного власника позичкової каси. Спосіб, який вони обрали, звичайно, курйозний, але він спрацював. Увесь план, без сумніву, підказаний натхненній уяві Клея кольором волосся його спільника. Чотири фунти на тиждень — гарна наживка для Вілсона, а для них це дрібниця, адже вони розраховували отримати тисячі! Вони дали в газету оголошення, один шахрай зняв тимчасово контору, інший

умовив свого хазяїна піти туди, і обидва одержали можливість щоранку користатися

з його відсутності. Як тільки я почув, що помічника задовольняє половинна платня, я зрозумів; що для цього є поважні причини.

— Але як ви розгадали їхній задум?

— Якби в домі була жінка, я запідозрив би звичайнісіньку інтрижку.

Але жінки нема, і це припущення відпадає. Діло в нашого рудого клієнта — невелике, та й у квартирі в нього немає нічого такого, заради чого варто б затівати настільки складну гру. Отже, вони мали на увазі щось поза межами будинку. Але — що? І тут я згадав про те, що помічник займається фотографією і

постійно сидить у підвалі. Підвал! Оце і є ключ до цієї заплутаної історії. Я навів довідки про цього чоловіка і зрозумів, що маю справу з найбільш холоднокровним і зухвалим злочинцем у Лондоні. Отже, він щось робив у підвалі, щось дуже складне, — адже йому доводилося працювати там по кілька годин щодня

упродовж двох місяців. Що ж він там робив? Тільки одне: рив підкоп до іншого будинку. Ось до яких висновків я дійшов, коли ми вирушили познайомитися із ситуацією на місці. Ви дуже здивувалися, коли я постукав тростиною по бруківці. А тим часом я хотів дізнатися, куди прокладається підкоп — перед будинком чи позаду. Перед будинком його не було. Тоді я подзвонив у крамницю. Як і очікував, двері відчинив помічник. У нас із ним і раніше траплялися деякі сутички, але ми ніколи не бачили один одного в обличчя. Та й цього разу я не дивився на його лице. Я хотів бачити його штани. Ви могли б і самі помітити, які вони в нього були брудні, пом'яті і протерті на колінах. Це свідчило про те, що він довгі години копав землю. Залишалося з'ясувати, куди вів підкоп. Я завернув за ріг, побачив вивіску міського і приміського банків і зрозумів, де криється розгадка. Коли після концерту ви подалися додому, я поїхав у Скотленд-Ярд, а звідти до голови правління банку. Результати вам відомі.

— А як ви здогадалися, що вони спробують пограбувати саме цієї ночі? — спитав я.

— Коли вони закрили контору Спілки рудих. Це означало, що їх більше не турбує, вдома містер Джабез Вілсон чи ні, - іншими словами, підкоп був готовий.

Очевидно, що вони не хотіли гаяти часу, оскільки, по-перше, підкоп могли знайти, а по-друге, золото могли перевезти в інше місце. Найзручнішим днем була субота,

бо до понеділка золота ніхто б не спохватився і вони мали зайву добу для втечі. Так я дійшов до висновку, що спроба пограбування буде зроблена найближчої ночі.

— Ваші міркування бездоганні! — вигукнув я із щирим захватом. Такий довгий ланцюг обставин, і кожна ланка бездоганна.

— Цей випадок урятував мене від гнітючої нудьги, — промовив Шерлок Холмс, позіхаючи. — На жаль, я відчуваю, що вона знову починає долати мене! Все моє життя — безперервне намагання уникнути тоскної одноманітності буднів. Маленькі загадки, які я часом розгадую, допомагають мені в цьому.

— Ви справжній благодійник людства, — сказав я.

Холмс знизав плечима:

— Мабуть, я справді таки приношу деяку користь. «L'homme c'est rien — L'oeuvre c'est tout»,⁸¹ — як висловився Гюстав Флобер у листі до Жорж Санд.